

The author proposed steps to improve the existing model of functioning of the domestic mass media.

Keywords: media, law, code, model, concept.

УДК 37.504.03

М.І. ХИЛЬКО

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА – НОВА ПАРАДИГМА КУЛЬТУРИ

Досліджується сутність, тенеца, основні виміри і світоглядний сенс екологічної культури як суспільного феномену і водночас нової сучасної парадигми культури.

Ключові слова: природа, культура, екологічна культура, екологічна криза, архетип, парадигма.

Хилько Н.И. Экологическая культура – новая парадигма культуры

Исследуется сущность, генезис, основные измерения и мировоззренческий сенс экологической культуры как общественного феномена и одновременно новой современной парадигмы культуры.

Ключевые слова: природа, культура, экологическая культура, экологический кризис, архетип, парадигма.

Khylko Mykola. Ecological culture - a new paradigm of culture

The essence, genesis, basic dimensions and world outlook of ecological culture as a public phenomenon and at the same time a new modern paradigm of culture are explored.

Keywords: nature, culture, ecological culture, ecological crisis, archetype, paradigm.

Глобальна екологічна криза є наслідком дії багатьох чинників. Це і нерегульоване зростання народонаселення, і некомпетентність відповідних служб, і споживацький підхід до природи, і природо-руйнівний тип індустріального розвитку та ін. Саме цю обставину прагнуть врахувати при реалізації таких стратегічних екологічних ініціатив, як: прийняття екологічного законодавства і підписання низки нових міжнародних угод, зміна самого "вектору" економічного розвитку, створення та поширення екологічно прийнятних технологій, стабілізація світового народонаселення тощо. І це правильно. Але якщо подивитись на проблему глибше, то виявиться, і про це свідчать дані Аббоньяно, Мамардашвілі, Печчеї, Хесле та інших, що є ще одна і, мабуть, найсуттєвіша причина екологічної кризи – глобальне падіння духовності і моральності, низький рівень екологічної культури переважної більшості мешканців планети.

Ступінь суспільного розвитку і прогресу, цивілізованості не може вимірюватися лише кількісними показниками (чого і скільки вироблено), а, насамперед, станом здоров'я людини, низкою моральних і духовних критеріїв, мудрістю людей, що рухають вперед цю цивілізацію. Людство мусить переглянути свої моральні парадигми, що призвели до деградації екологічної свідомості, і знову відчутти себе невід'ємною часткою природи. Тільки глибокий переворот у свідомості людей, тобто глибока "конверсія" екологічної свідомості може врятувати цивілізацію від її подальшої руйнації. Духовна роз'єднаність суспільства, марнотратність природокористування навіть за найвищих досягнень новітніх технологій все одно ведуть до загального омніциду. Саме тому кращі представники науки і культури планети закликають повернутись до традиційних цінностей буття, вироблених людством впродовж тисячоліть. Але при цьому слід зауважити, що все ж не варто абсолютизувати гармонійність взаємовідносин людини і природи навіть у сиву давнину. Ідея домінування над природою, невичерпності її ресурсів та їх призначеності виключно для людини тисячоліттями вкорінялась у свідомості людей. Це, власне, й визначає всю складність зміни парадигми їхнього мислення.

Зауважимо, що в історії розвитку людського суспільства спостерігається постійна зміна різних типів взаємовідносин людини з природою. Ці взаємовідносини були зумовлені і ґрунтувалися на певному "архетипі" (К.Юнг) сприйняття людиною природного середовища¹. Кожній історичній епосі властивий свій архетип сприйняття природи. "Ніхто ніколи не сприймає чисту позаісторичну природу. На ній завжди лежить густий шар інтуїції певної епохи..."².

Так, первісна людина сприймала природу синкретично, як щось єдине і недиференційоване. Ця єдність відображалась у різних історичних культурних формах. У ритуалах людина намагалася символічно ознаменувати свою спільність з природою. Стародавня людина "розчиняла" себе в природі, зливалася з нею і оволодівала її силами лише в уяві. Її ставлення до всього живого, до природи в цілому характеризується всеохоплюючою любов'ю і милосердям. В одному з буддійських текстів ця чеснота оцінюється так: "Нехай живе слабке чи сильне, велике чи мале, видиме чи невидиме, близьке чи далеке, народжене чи ненароджене – нехай кожна жива істота зрадіє. Як мати все своє життя плаче своє єдине дитя, так нехай людина полюбить всеосяжною любов'ю всі живі істоти"³. Безумовно, такий архетип сприйняття природи забезпечував високий рівень лояльності у ставленні до навколишнього світу, дозволяв людині органічно вписуватись в обмінні процеси, істотно не порушуючи їх рівноваги. Людина більше прагнула пристосуватись до довкілля і робила це з мудрістю, яка дивує наших сучасників.

В античні часи сформувався такий архетип сприйняття природи, за якого вона розглядалась раціоналістично, схематично. Завдяки абстрактному підходу природа постала перед людиною як зовнішня реальність, що існує поза і незалежно від неї, як об'єкт, що має самостійну цінність. Проте, перехід від міфу до логосу відбувався нелінійно. "Родимі плями" міфологічного світосприйняття ще тривалий час були властиві культурі стародавніх людей. Зокрема, визначення місця людини у світі за допомогою наївної космології ("макрокосмосу" і "мікрокосмосу", проектування аналогії моделі світу – моделі людського тіла, їх єдності). У післяантичний період

з відокремленням філософії як форми духовної культури від конкретного наукового знання природа дедалі частіше стала виступати об'єктом раціонально-пізнавального інтересу і трудової активності людини. "Відокремлення символів від явищ, богів від матеріального світу, очевидно, дозволяло вільному грекові не боятися, що, скажімо, погане ставлення до землі, на якій працює раб, – це погане ставлення до богині Деметри, і наштовхувало грека на думку, що тепер можна поводитися з природою, не боячись образити богів: вони "піднесені" над світом і більше не охороняють його"⁴.

Інколи це призводило до локальних екологічних інцидентів. І все ж людина античного світу сприймала природу більше як об'єкт споглядання, еталонний зразок для розвитку свого духу і тільки потім як поле докладання своїх творчих перетворюючих зусиль. Так, Платон вважав, що природу слід пізнавати для того, "щоб споглядання, як і потребує цього первісна природа, стало подібним до спогляданого і, таким чином, здобути те найдосконаліше життя, яке боги запропонували нам як мету на ці й майбутні часи"⁵.

Для середньовіччя характерний був такий архетип сприйняття природного середовища, за яким природа була символом божества, управлялась божественними силами. Навколишній світ являв собою арену боротьби небесних і демонічних сил, у чиїх руках людина відчувала себе іграшкою. "Без віри в Бога і без допомоги божественної благодаті людина потрапляє в таке становище, що в неї більше не має того твердого статусу – бути вищою в ряду природних істот, а з вірою вона відразу опиняється далеко за межами всього природно-космічного, вона безпосередньо пов'язана живими особистими узами з творцем усього природного"⁶.

Суть середньовічного методу пізнання – в апології логосу. Фома Аквінський (один з найвизначніших теологів свого часу), збудував ієрархічну впорядковану картину світу, в якій істини розуму узгоджувались з істинами віри. Він пристрасно доводив буття боже, виходячи з розпорядку природи, і абсолютну владу творця над світом. "Ми переконуємося, що предмети, позбавлені розуму, якими є природні тіла, підпорядковуються доцільності. Це впливає з того, що

їхні дії або завжди, або в більшості випадків спрямовані на найкращий вихід. Звідси виходить, що вони досягають мети не випадково, а керовані свідомою волею. Через те, що вони позбавлені розуміння, то можуть підпорядковуватися доцільності лише тією мірою, якою їх спрямовує хтось обдарований розумом і розумінням, як стрілець спрямовує стрілу. Отже є розумна істота, що покладає мету всього, що відбувається в природі, і ми її називаємо Богом"⁷. Таким чином, природа, згідно з цими поглядами є лише підніжжям і підготовкою небесного царства благодаті, постає перед людьми як ієрархія мертвих форм, що колись були створені Богом і з тих пір лишаються незмінними.

Одна з найважливіших рис християнського ставлення людини до природи – двоїстість, протиставлення духу людини її тілу (плоті). Згідно з цим людину з божественним, вічним, небесним ріднить її розумна душа, а з тваринним початком – чуттєвість. Нероздільність людини із земним, бреним життям і зумовлює її вічну "гріховність". Про одвічну боротьбу цих двоїстих начал людської природи – божественної і земної – писав один із перших християнських теологів Августин Блаженний: "Два града створено двома видами любові: земний – любов'ю до себе, доведеною до зневажання Бога, а небесний – любов'ю до Бога, доведеною до зневаги самої себе"⁸. Тілесний бік людського життя зводився до повного презирства. "Коли людина живе по людині, а не по Богу – вона уособлення диявола"⁹. Таке двоїсте ставлення до природи приводило до того, що одні релігійні мислителі славили природу як творіння Бога, тоді як інші вважали, що людина як вище творіння Бога, – "вінець природи" – може робити з нею все, що їй заманеться. Це не могло не позначитися на ставленні людини до природи, яке ставало дедалі агресивно-прагматичнішим.

Культура епохи Відродження – це передусім культура раннь-обуржуазного суспільства. Просвітницька доба розпочалася з рішучого заперечення схоластики. Робляться спроби позбутися релігійного дуалізму, поновити в правах природне, чуттєве начало і витіснити Бога як творця на другий план. Так, Н. Кузанський при-

ходить до висновку про єдність безкінечного Бога і світу кінцевих речей: "Буття Бога у світі є не що інше, як буття світу в Бозі"¹⁰. Д. Бруно висунув ідею множинності світів – центральну для того часу і досить радикальну. На його думку, Всесвіт ніколи і ніким не створювався, існує вічно, поширюючи вплив своїх законів на все в ньому існуюче. Бог повністю ототожнюється зі світом, з природою: "... природа є Бог у речах, божественна сила прихована в них же"¹¹. Звідси починає своє літочислення звільнення природознавства від теології, природа фактично набуває повної самостійності.

І все ж, у цілому проблема природи розглядається вузько – в плані природних здібностей людини прилучитися до культури. Природа була допущена в гуманістичну культуру як неодмінна умова лише в перетвореному, очищеному вигляді, тобто окультуреною. Формується настанова: культура вища за натуру, ставиться питання про вищість людини над природою. Найбільш яскраво і послідовно ця настанова обгрунтовується й утверджується в нові часи. Складається утилітарно–практичний підхід до природи (Г. Галілей, Р. Декарт, Ф. Бекон), обгрунтовується панування людського розуму над природою. Р. Декарт доводить необхідність створення практичної філософії, пов'язаної з розвитком техніки, з мануфактурно–ремісничою працею, з матеріальним добробутом індивіда і суспільства: "Можна досягнути знань, дуже корисних у житті, і замість тієї умоглядної філософії, яку викладають у школах, можна знайти практичну, за допомогою якої, знаючи силу і дії вогню, води, повітря, зірок, небес і всіх інших оточуючих нас тіл, так само чітко, як ми знали заняття наших ремісників, ми могли б стати господарями і володарями природи"¹².

У філософії Нового часу крім протиставлення людини природі існував напрямок, який відстоював єдність людини і природи у вигляді цілковитого підпорядкування людини законам останньої як частини цілому. Б.Спіноза стверджував, що "людина, доки вона залишається частиною природи, повинна дотримуватись її законів ... допоки вона так чинить, вона щаслива"¹³. Йому вторили Ж. Руссо¹⁴, П. Гольбах¹⁵. Проте, в плані розгляду питань про практичне

призначення природи в повсякденній предметно–перетворюючій діяльності Гольбах закликав "... дивитись на природу як на величезну майстерню, де є все, що потрібне, аби діяти і виробляти видимі нами речі"¹⁶.

Визначальними для даної епохи, стали філософські ідеї Ф.Бекона і Р. Декарта. Девізом їх було положення Бекона, сформульоване в "Новій Атлантиді": "Метою нашого суспільства є пізнання причин і прихованих сил усіх речей і розширення влади людини над природою, поки все не стане для неї можливим"¹⁷. Таким чином, у згадану епоху сформувався такий архетип сприйняття природного середовища, коли воно розглядалося з позицій суворої утилітарної призначеності як невичерпне джерело багатств. Цей архетип утвердився на багато років і, по суті, є домінуючим понині. На нього не змогла істотно вплинути ні філософія І. Канта, ні Г. Гегеля, ні Й. Фіхте, оскільки світ природи і світ людини у них не взаємодіяли один з одним. А позиція Фіхте взагалі звучала категорично: "Я хочу бути володарем природи, а вона повинна служити мені. Я хочу мати на неї вплив, відповідний моїй силі, вона ж не повинна мати на мене впливу... я повинен бути незалежним від природи і взагалі від будь-якого закону, який не я сам собі поставив"¹⁸.

Із зростанням технічних можливостей людини (епоха індустріалізму) орієнтація на підкорення природи ставала дедалі більш явною. Це призвело до глобальної екологічної кризи в останні десятиліття, до постановки питання про існування самої людини і створеної нею цивілізації. Отже, настав час усвідомити необхідність докорінного перегляду відносин, що склалися в системі "людина – природа". Важливу роль у цьому відіграє вчення В. Вернадського про перехід біосфери в ноосферу. В. Вернадський визначав ноосферу як перетворену людством біосферу Землі на засадах розуму і соціальної справедливості: "...Людство, взяте в цілому, стає могутньою геологічною силою. І перед ним, перед його думкою постає питання про перебудову біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого. Цей новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи, наближаємось, і є ноосфера"¹⁹.

Йдеться про утвердження нового архетипу сприйняття природного оточення – розгляду природи як найважливішої цінності, що потрібна людині не лише як матеріал – сировина, а й в якості чогось ні людиною і ніким не створеного, споконвічного, нерукотворного, щоб прилучитися до безмежності природи. Така згармонізованість, оптимізація взаємовідносин суспільства і природи (включаючи забезпеченість еквівалентного обміну речовини з природою) неможливі не лише без відповідного технологічного забезпечення, а й без високого рівня екологічних знань і відповідної поведінки, тобто без належної екологічної культури.

Отже, подолання екологічної кризи, яка вразила всі континенти земної цивілізації, в сучасних умовах може здійснюватись тільки в межах сформованості екологічної культури як особливої специфічної і, певно, найістотнішої форми культури в цілому. До речі, сам термін "екологічна культура" з'явився лише в 20-х роках минулого століття (у працях американської школи "культурної екології") на позначення сукупності відповідних екокультурних норм ("заборон" і "дозволів"), хоча корені екологічної компоненти сягають ще доісторичних часів. У цьому плані екологічна культура може бути визначена "як певна програма, опредмечена в діяльності, на основі якої суб'єкт природокористування будує свій історично конкретний процес взаємодії з природою"²⁰. Це, як стверджує В. Крисаченко, – здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля. Інакше кажучи, екологічна культура є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів і процесів) відповідно до власних потреб і намірів²¹. Це своєрідний світоглядний "образ світу", в якому відображено стан соціоприродних залежностей, міру освоєння людиною природного довкілля.

Але таке тлумачення екологічної культури повертає нас до висхідного, первісного поняття "культура" загалом, яке означає мистецтво впорядковувати довкілля на основі певних цінностей. Адже

етимологічно воно походить від латинського "cultura" (обробіток, догляд, плекання), а точніше від *agri cultura* – (обробіток землі) – своєрідних давньоримських настанов сільськогосподарському виробництву. Віддамо належне Цицерону, який сформулював думку, що і дух людини (розум) слід обробляти як ґрунт: "Як родюче поле без обробітку не дасть урожаю, так і душа. А обробіток душі – це і є філософія: вона випалює в душі вади, готує душу до прийняття посіву, віряє їй – сіє, так би мовити, тільки те сім'я, яке, дозрівши, приносить щедрий урожай"²².

Напевно, ще з тих часів, як справедливо вважає М. Кисельов, "... і бере початок побутуюча і донині просвітницька тенденція тлумачити культуру як освіченість, вихованість людини. Пізніше до культури стали відносити все, що створено людиною (виробництво, технології, мови, релігії, науку, форми державного устрою та ін.) на відміну і протигагу природному світові, природі"²³. Тобто "культура" стала протиставлятися "натурі" (природі).

Зрозуміло, це було перебільшенням, адже "культура", як штучне творіння людини, її "друга природа", нерозривно пов'язана з природою в прямому значенні слова. Це означає, що "культура є засобом осягнення навколишнього світу і внутрішнього світу людини, регулюючим началом у відносинах її з навколишнім середовищем – природним і соціальним"²⁴. Культура виступає безпосередньо реальністю людського буття. Саме культура визначає всю сукупність змістів життєдіяльності; власне ці змісти народжуються і живуть тільки як феномени живої культури. Тобто культура – це переплавлена працею натура. "Характерною ознакою досліджень останнього часу є також посилення уваги до розробки питань культури у вужчому її розумінні – як сукупність цінностей, норм і ідеалів, що виконують як конструктивну, так, і передусім, регулятивну роль у тому чи тому конкретному суспільстві"²⁵. Адже за певних обставин культура теж може діяти спустошливо, якщо вона розвивається стихійно, а не спрямовується свідомо.

Стосовно екологічної культури, то вона "звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями

вона спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі, і на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті"²⁶. За своєю суттю екологічна культура є своєрідним "кодексом поведінки", що лежить в основі екологічної діяльності. "Вона включає в себе певний зріз суспільно виробленого способу самореалізації людини в природі, культурних традицій, життєвого досвіду, моральних почуттів та моральної оцінки ставлення до природи... Це сукупність знань, норм, стереотипів та "правил поведінки" людини в оточуючому її природному світі"²⁷.

Необхідність формування екологічної культури пов'язана з реакцією на глобальну екологічну кризу. Просуваючись до цивілізації, людина почала перетворювати природу значно раніше, ніж дійшла до думки про обов'язковість її охорони. Негативні зміни в природному середовищі під тиском сукупної дії виробничих чинників істотно прискорились в останні десятиріччя, а отже і відповідь на них повинна бути адекватною. Тобто збереження життя на Землі залежить безпосередньо від рівня і темпів формування екологічної культури. Дієвим засобом формування екологічної культури є екологічна освіта, екологічне виховання і екологічна діяльність²⁸.

1. *Аверинцев С.С.* Архетипы // Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т. Москва: Сов. Энцикл., 1980. Т.1. С.110. **2.** *Лосев А.Ф.* Философия, мифология, культура. Москва: Политиздат, 1991. С. 129. **3.** *Бэшем А.* Чудо, которым была Индия. Культура народов Востока. Москва: Наука, 1977. С. 307. **4.** *Лантес И.Д.* Экологические проблемы. Социально-политические и идеологические аспекты. Москва: Мысль, 1982. С. 34-35. **5.** *Платон.* Собрание сочинений: В 3-х т. Москва: Мысль, 1971. Т.3. С. 539. **6.** *Гайденко П. П.* Эволюция понятия науки. Москва: Наука, 1980. С. 408-409. **7.** *Антология* мировой философии: В 4-х т. Москва: Мысль, 1969. Т. 1. С. 831. **8.** Там же. С. 602. **9.** Там же. С. 601. **10.** *Кузанский Н.* Об учёном незнании. Сочинение: В 2-х т. Москва: Мысль, 1980. Т.2. С. 107. **11.** *Бруно Д.* Диалоги. - Москва: Госполитиздат, 1949. С. 236. **12.** *Декарт Р.* Избранные произведения. Москва: Госполитиздат, 1950. С. 305. **13.** *Спиноза Б.* Избранные произведения. В 2-х т. Москва: Политиздат,

1957. Т.1. С. 114. **14.** Руссо Ж.Ж. Трактаты. Москва: Наука, 1969. С. 89. **15.** Гольбах П.А. Избранные произведения: В 2-х т. Москва: Соцэргиз, 1963. Т.1. С. 59. **16.** Там же. С. 505. **17.** Бекон Ф. Сочинения. В 2-х. т. Москва: Мысль, 1978. Т. 1. С. 509. **18.** Фихте И. Назначение человека. Санкт-Петербург, 1905. С. 67. **19.** Вернадский В.И. Химическое строение биосферы Земли и её окружения. Москва: Наука, 1965 . С. 328. **20.** Салтовський О.І. Основи соціальної екології: Курс лекцій. Київ: МАУП, 1997. С. 114. **21.** Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Заповіт, 1996. С. 14. **22.** Цицерон М.Т. Тускуланские беседы // Изб. соч. / Марк Тулий Цицерон. Москва: Худ. лит-ра, 1975. С. 252. **23.** Киселёв Н.Н. Мирозозрение и экология. Киев: Наукова думка, 1990. С. 99. **24.** Крисаченко В.С. Цит. праця. С. 14. **25.** Філософія політики. Короткий енциклопедичний словник / Ред. колегія: Л.В.Губерський (керівник) / В.П.Андрущенко (авт. упор.). Київ: Знання України, 2002. С. 307. **26.** Крисаченко В.С. Цит. праця. С. 14. **27.** Салтовський О.І. Цит. праця. С. 115. **28.** Хилько М.І. Екологізація політики. – Київ: ВАДЕКС, 2014. – С. 210.

***Khylko Mykola.* Ecological culture - a new paradigm of culture**

It is about establishing a new archetype of perception of the natural environment - considering nature as the most important value that is needed by man not only as a material - raw material, but also as something not a man and no one created, primordial, not created, to join the boundlessness of nature. Such harmonization, optimization of the relationship between society and nature (including the provision of an equivalent metabolism with nature) are impossible not only without adequate technological support, but also without a high level of environmental knowledge and appropriate behavior, that is, without proper environmental culture. In this regard, the article deals with the specificity of the relation to nature in different historical epochs.

It is emphasized that the overcoming of the ecological crisis, which struck all continents of earthly civilization, in modern conditions can be carried out only within the limits of the formation of ecological culture as a special specific and, probably, the most significant form of culture in general. The term "ecological culture" appeared only in the 20's of the last century (in the works of the American school of "cultural ecology") to indicate the totality of relevant ecocultural norms ("prohibi-

tions" and "permissions"), although the roots of the ecological components date back to prehistoric times . Ecological culture can be defined as a certain program, objectified in activity, on the basis of which the subject of nature uses his historically specific process of interaction with nature. Ecological culture is the goal-setting activity of a person (including the consequences of such activity) aimed at the organization and transformation of the natural world (objects and processes) according to their own needs and intentions. This is a peculiar ideological "image of the world", which reflects the state of socio-natural dependencies, the extent of human development of the natural environment.

But such an interpretation of ecological culture returns us to the ascending, original concept of "culture" in general, which means the art of ordering the environment on the basis of certain values. In fact, it is etymologically derived from the Latin "cultura" (cultivation, care, cultivation), or rather from *agri cultura* - (cultivation of land) - original ancient Roman guidelines for agricultural production. The author pays tribute to Cicero, who formulated the idea that the spirit of man (mind) should be treated as a ground: "How a fertile field without cultivation will yield a crop, and so does soul. So the cultivation of the soul is a philosophy: it burns in the soul of the vices, prepares the soul for the sowing, assures her - sows, so to speak, only the family, which, having grown up, brings a generous harvest."

Probably, even from those times, the life-long and still ongoing educational tendency to interpret culture as education, human cohabitation takes place. Later, everything that was created by man (production, technology, language, religion, science, forms of government, etc.) began to be attributed to culture, in contrast to the counterbalance to the natural world, nature. "That is," culture "became contrasted with" nature "(nature) .

Of course, this was an exaggeration, because "culture", as an artificial creation of man, its "second nature," inextricably linked with nature in the direct sense of the word. This means that culture is a means of comprehension of the surrounding world and the inner world of man, regulating the beginning in its relations with the environment - natural and social. Culture stands directly into the reality of human existence. It is culture that defines the totality of meaning of life; these content are actually born and live only as phenomena of living cultures. That is, culture is a melting of the nature of labor.

Regarding ecological culture, it addresses two worlds - the natural environment and the inner world of man. Its goals are aimed at creating the desired structure or order in nature, and in cultivating high humanistic meanings and landmarks in human life. By its very nature, ecological culture is a kind of "code of conduct" that underlies environmental activities. It includes a certain section of the socially produced method of self-realization of man in nature, cultural traditions, life experience, moral feelings and a moral assessment of attitude towards nature ... This is a collection of knowledge, norms, stereotypes and "rules of conduct" of a person in the surrounding natural world.

The need for the formation of ecological culture is associated with the response to the global ecological crisis. Moving to civilization, a person began to turn nature into a much earlier time than it came to thinking of the binding nature of its protection. Negative changes in the natural environment under the pressure of the combined effect of production factors have significantly accelerated in recent decades, and therefore the answer to them should be adequate. That is, the preservation of life on Earth depends directly on the level and pace of the formation of ecological culture. An effective means of formation of ecological culture is ecological education, ecological education and ecological activity.

Keywords: nature, culture, ecological culture, ecological crisis, archetype, paradigm.